

een vastomlijnd steekkaartensysteem. Doch ook voor het doorvoeren van zulke werkorganisatie is de publicatie nu wellicht te ver gevorderd.

Het zou volkomen nutteloos zijn hier de drukfouten uit dit deel te willen opsommen. Deze schijnen overigens niet aan de drukker te wijten, aangezien ze niet in alle notities voorkomen, doch aan het onvoldoende verbeteren van bepaalde notities door hun auteur. Vermelden we enkel één fout die bijzonder opvalt. Viermaal is er sprake van 'monnik', waar 'kanunnik' diende te staan (blz. 1052, 1061, 1062 en 1065). In een gespecialiseerd historisch werk, waarin op elke bladzijde bovenaan vermeld staat dat het handelt over de reguliere kanunniken van Sint-Augustinus, zouden zulke kemeltjes moeten worden geweerd, zelfs indien ze aan de waakzaamheid van de auteur ontkwamen.

Tenslotte mag ook wel eens gezegd worden dat de auteurs en de uitgevers van dit monumentale werk de dankbaarheid verdienen van al degenen die het zullen naslaan en aldus op een gemakkelijke wijze kunnen profiteren van het enorme en meestal ondankbare werk dat de auteurs hebben geleverd.

W. M. Grauwen O. Praem.

C. M. Ridderikhoff en H. Ridder-Symoens, ed., *Premier Livre des Procureurs de la Nation germanique de l'ancienne Université d'Orléans 1444-1546*. Première partie: *Texte des rapports des procureurs* (Les Livres des Procureurs de la Nation germanique de l'ancienne Université d'Orléans 1444-1602 publiés par le Comité international pour l'histoire de la Nation germanique de l'Université d'Orléans; Leiden: E. J. Brill, 1971, xxxi + 390 blz.).

Het is niet onze bedoeling hier een diepgaande recensie te leveren van deze tekstuitgave, daar nog een tweede band is aangekondigd met commentaren, toelichtingen en vooral biografische nota's en indices. Wij willen hier slechts, voor zo ver dit nog mocht nodig zijn, de aandacht vestigen op de onderneming.

Sinds de tweede helft der dertiende eeuw hadden te Orléans de rechtstudies een grote bloei gekend en in 1306 werden deze scholen door paus Clemens V tot universiteit verheven. Ondanks een periode van moeilijkheden op het einde der veertiende en in het begin der vijftiende eeuw herleefde de universiteit in de tweede helft der vijftiende eeuw en was zij bij machte studenten uit nagenoeg gans West-Europa aan te trekken. Zoals gebruikelijk waren de studenten uit eenzelfde streek gegroepeerd in naties. Te Orléans waren er tien: Frankrijk, Lorreinen, Duitsland, Bourgondië, Champagne, Normandië, Picardië, Touraine, Schotland en Aquitanië. Elke natie werd geleid door een *procurator*, telkens voor drie maanden gekozen door de studenten-leden van de natie. Hij was belast met het bestuur van de natie en ondermeer ook met afnemen van de eed en de inschrijving van de nieuwelingen in zijn registers, de *Libri Procuratorum*. De Duitse of Germaanse natie heeft een uitvoerig archief nagelaten dat bewaard is in de Archives départementales du Loiret.

De uitgave van deze documenten is niet slechts belangrijk voor de geschiedenis van de universiteit van Orléans, maar Duitse, Nederlandse, Belgische en Zwitserse historici zullen er rechtstreeks baat bijvinden. De Duitse of Germaanse natie groepeerde inderdaad alle studenten afkomstig uit het Duitse rijk. Met uitzondering van het grootste deel van Vlaanderen waren hierin dus alle Nederlandse gewesten begrepen. De Vlamingen echter moesten zich laten inschrijven in de natie van Picardië. Na de vrede van Kamerijk (1529) duiken ook Bruggelingen en Gentenaren op in de lijsten van de Duitse natie; zij werden weldra gevolgd door de andere Vlamingen. Toen in 1538 het aantal naties tot vier werd

teruggebracht, werden ook de studenten uit Lorreinen bij de Duitse Natie ingedeeld. Een commissie samengesteld uit vertegenwoordigers van de geïnteresseerde landen besloot dan ook over te gaan tot de uitgave van de vier uit vijftiende en zestiende eeuw stammende *libri procuratorum*, terwijl de statuten en andere archieven van de natie een plaats zullen krijgen in het geplande cartularium van de universiteit van Orléans. De wetenschappelijke leiding en supervisie van de uitgave werd toevertrouwd aan de professoren H. Coing (Frankfurt), R. Feenstra (Leiden), E. Strubbe (Gent), R. van Caenegem (Gent) en C. van de Kieft (Amsterdam). Het eerste deel van de opgezette serie, dat verzorgd werd door de Nederlandse C. Ridderikhoff en de Belgische H. De Ridder-Symoens, bevat het oudste bewaarde register van de procurator en beslaat de jaren 1444 tot 1546. Bij de transcriptie werden de regels van de Belgische Koninklijke Commissie voor Geschiedenis gevolgd, maar, waar de verstaanbaarheid van de tekst het vereiste, werd het Latijn van het handschrift verbeterd. Wanneer nodig, werd ook de chronologische volgorde der verslagen hersteld. De wapenschilden, die soms de tekst verluchten, werden enkel gesignaleerd maar zullen in de tweede band bij de biografische nota's worden beschreven. Systematisch werd bovenaan elk rapport de naam van de procurator en in de rand bij elke inschrijving de datum aangebracht; daarentegen werden dit soort kanttekeningen, die in het origineel soms voorkwamen, weggelaten. Andere randnota's werden in voetnoot weergegeven en wanneer mogelijk werd de scribe ervan geïdentificeerd. De historische annotatie is beperkt tot het verklaren van de vermeldingen van personen, plaatsen, instellingen en monumenten uit Orléans zelf. De identificatie van de ingeschreven leden zal gebeuren in de tweede band. Hopelijk zal die band ook een paar fotografische reproducties van de oorspronkelijk tekst geven!

Bij de inschrijving wordt door de procurator telkens de datum vermeld, de naam van de nieuwing en het bisdom waarvan hij afkomstig is. Bovendien gaat de naam doorgaans vergezeld van de vermelding van reeds behaalde universitaire graden en adellijke of kerkelijke titels. Soms wordt uitdrukkelijk de geboortestad vernoemd. De procurator vermeldt telkens ook welke studenten een bepaalde graad hebben verworven tijdens zijn bewind en geeft verslag over de samenkomsten en beraadslagingen van de natie.

Men beschikt hier dus over een rijke bron om het universitaire leven van nabij te volgen. Zelfs een vluchtig doorlezen van de tekst van dit eerste register laat bevroeden welk een schat aan materiaal hier geboden wordt nopens de universitaire carrière en de vorming van juristen uit de Nederlanden en dus indirect nopens de invloeden op het recht en de rechtsgeleerdheid in onze gewesten. Voor talrijke kerkelijke, vorstelijke en stedelijke ambtenaren zal het mogelijk worden hun biografische gegevens aan te vullen. Citeren wij slechts, bij wijze van voorbeeld, de Groninger stadssecretaris Egbert Alting, wiens diarium onlangs werd gepubliceerd. Afgezien van zijn inschrijving aan de Leuvense universiteit in 1538, was over zijn universitaire studiën nagenoeg niets bekend. In 1546 wordt hij echter onder de studenten te Orléans vermeld als Egbertus Altingius Frisus, Trajectensis diocesis. Hij zal het zelfs tot procurator van de natie brengen in 1547 en in die kwaliteit heeft hij zich reeds ontpopt als documentalist zoals hij dat later in Groningen zal doen. De sociale historicus van de hogere burgerij, van de ambtsadel en zelfs van de werkelijke adel zal hier heel wat biografische en genealogische gegevens kunnen vinden. Bijzonder opvallend is het grote aantal edelen die zich laten inschrijven. Niet zelden hebben zij in hun gevolg een mindervermogende student als dienaar of leraar, die op die manier de mogelijkheid krijgt zijn studies voort te zetten. Het verschijnsel is niet slechts belangrijk als factor in de sociale opgang maar dit soort universitaire clientèle is mogelijk de aankondiging van de latere persoonlijke banden in de ambtenarenwereld. Slechts met het

verschijnen van de tweede band zal ten volle het belang van de uitgegeven inschrijvingen voor de sociale geschiedenis uitkomen.

Het tekstbeeld is zeer overzichtelijk en de transcriptie, voor zo ver dit zonder collationeren te beoordelen is, bijzonder verzorgd. Slechts twee punten lijken ons daarbij betwistbaar, die dan waarschijnlijk nog ingegeven geweest zijn door de bekommernis van de uitgevers de tekst van het handschrift volledig te eerbiedigen. Woorden als *nacione*, *obligacionem*, *arcium*, etc. worden afwisselend gespeld met c of t, soms zelfs bij eenzelfde scribent. Dit zal inderdaad wel de weerspiegeling van het handschrift zijn, ofschoon weinig paleografen met de hand op het hart zullen durven verklaren dat zij deze letters in die positie altijd kunnen onderscheiden. Zou een eenvormige spelling hier geen elegantere oplossing geweest zijn? Terecht werd boven liet verslag van elke procurator door de uitgevers steeds zijn naam aangebracht. Daarvoor werd echter systematisch de schrijfwijze overgenomen uit de tekst die zijn verkiezing verhaalt. Dit heeft als gevolg dat in de aangebrachte rubriektitels dezelfde man, soms op dezelfde bladzijde, een ietwat andere naam krijgt: Arnoldus de Overhoff en Arnoldus Overhoff (blz. 33), Johannes Roelands en Johannes Roelants (blz. 34 en 35), Hieronimus de Noodt en Jeronymus van der Noot (blz. 54 en 59).

Wij kunnen slechts de wens uitdrukken dat de tweede band van dit eerste deel, zoals in het vooruitzicht werd gesteld, snel zal verschijnen en dat ook de volgende registers spoedig aan de beurt zullen komen, want nu reeds is het duidelijk dat hun publicatie de meest verscheidene historici een basisbron zal verschaffen.

R. van Uytven

W. G. Ph. E. Wedekind, *Bijdrage tot de kennis van de ontwikkeling van de procesgang in civiele zaken voor het Hof van Holland in de eerste helft van de zestiende eeuw. Etude sur l'é développement de la procédure civile du Conseil de Hollande (Hof van Holland) dans la première moitié du seizième siècle* (Jur. diss. Utrecht, Bijdragen van het Instituut voor Rechtsgeschiedenis der Rijks Universiteit te Utrecht nr. VIII; Assen: Van Gorcum en Comp., 1971, 183 blz., f45.-).

Hoewel historici van velerlei pluimage bij hun bronnenonderzoek geconfronteerd worden met rechterlijke archieven, heeft de geschiedenis van het procesrecht maar weinig pennen in beweging gebracht - of het moest zijn over een uitzonderlijke procedure als het heksenproces. Wat het Hof van Holland aangaat, is het vooral de periode waarin de grafelijke administratie ingewikkelder werd en de specialisatie van bestuurlijke en rechtsprekende taken tot afzonderlijke instellingen leidde, die de belangstelling heeft getrokken. Met name De Monté ver Loren, de Blécourt en Meijers, en Jansma hebben hieraan aandacht besteed. De feitelijke gang van zaken der procedure in die periode was nog nauwelijks beschreven. Het is daarom toe te juichen dat plotseling twee auteurs met een publicatie over dit onderwerp zijn verschenen. De eerste is het artikel van F. C. J. Ketelaar, 'De procesgang bij het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland', in *Verslag en bijdragen van de Rijksarchiefschool 1969-1970* (Utrecht 1971) en de tweede het hier te bespreken proefschrift.

De argeloze lezer verwacht van een boek met een titel als het onderhavige natuurlijk een verantwoording omtrent het 'waarom' ervan; om over de 'relevantie' - een precair criterium bij historisch onderzoek - maar niet te spreken. Schr. heeft in ruimere kring een groeiende belangstelling voor de geschiedenis van het procesrecht geconstateerd. Zijn uit-